

YÜKSEK VERGİLER TÜKETİCİNİN ALIM GÜCÜNÜ DÜŞÜRÜYOR

2004 yılı bütçesinin tüketiciler açısından en can alıcı yönü, toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payının %67' ler düzeyinde öngörülmüş olmasıdır. Gerçekten de, hem Türkiye' nin mali tarihinde hem de pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin mali geçmişinde, dolaylı vergiler lehine bu denli yüksek bir dağılım göze çarpmamaktadır.

Doç. Dr.
Ahmet Burçin Yereli *

Katma değer vergisinin yürürlüğe girdiği 1985 yılından itibaren, geçen 17 yıl içinde tüketim üzerindeki alternatif yükler yeniden artmış bu sefer de katma değer vergisini tamamlayıcı mahiyette bir özel tüketim vergisi uygulaması etirilmiştir.

Dolaylı vergiler denilince akla ilk olarak katma değer vergisi ile özel tüketim vergisi gelmektedir. Her ikisi de tüketim üzerinde alınmakta olan bu vergilerden beklenen hasılatın, toplam vergi gelirleri içinde oransal bir üstünlüğe sahip olmasının altında yatan nedenler ve böyle bir vergi yapısının tüketiciler açısından neler doğuracağı, üzerinde hassasiyetle durulması gereken konulardır.

Öncelikle, katma değer vergisinin ilk uygulamaya konulduğu yılları anımsayalım. O yıllarda vergicilik açısından bir reform olarak kabul edilen katma değer vergisi, pek çok farklı tüketim vergisini yürürlükten kaldırarak yerine tek bir tüketim vergisi uygulamayı öngören ve gelir ile kurumlar vergisindeki belge düzenine yardımcı olmayı amaçlayan bir zihniyetin ürünü olarak yürürlüğe konulmuştur. Amaç tüketimden vergi almaktan ziyade, üretici ile tüketici arasındaki ilişkinin belgeye dayandırılmasına yarayacak bir mekanizmaya işlerlik kazandırmaktır. Bu gerekçe ile yazar kasa kullanılması da bir zorunluluk haline getirilerek, perakendecilik alanındaki gelir vergisi kaybının da önüne geçilmeye çalışılmıştır.

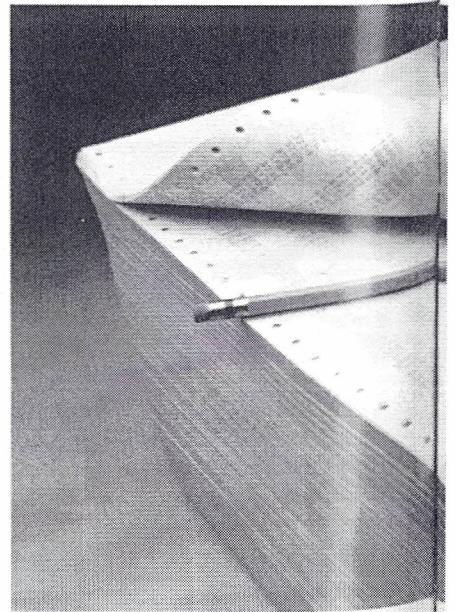
VERGİ ÜSTÜNE VERGİ UYGULAMASI

Katma değer vergisinin yürürlüğe girdiği 1985 yılından itibaren, geçen 17 yıl içinde tüketim üzerindeki alternatif yükler yeniden artmış bu sefer de katma değer vergisini tamamlayıcı mahiyette bir özel tüketim vergisi uygulaması getirilmiştir. Özel tüketim vergisi ile birlikte, tüketim üzerinden alınan bazı vergiler tek bir vergi haline getirilmiş ve 1980' li yılların başında katma değer vergisi getirilmeden önceki dönemin benzer tartışmaları tekrerrür etmiştir.

2004 yılına gelindiğinde ise, toplam vergi gelirlerinin %52' sinin katma değer vergisi ile özel tüketim vergisi gelirlerinden ve %15' inin ise dış ticaret vergi gelirlerinden olmak üzere %67' lik kısmın tüketim vergilerinden oluşacağı tahmin edilmektedir. Yani, tüketim vergileri sistemi tamamlayıcı bir vergi türü olmaktan çıkmış, bizzat sistemin özü haline gelmiş bulunmaktadır.

Bir vergi sisteminde, tüketim vergilerine ağırlık verilmesi, o vergi sisteminde "adalet" kavramını tartışılır kılmaktadır. Vergilemede adalet, ödeme gücüne göre bireylerden vergi alınmasını ifade etmektedir. Bu da vergi tarifesindeki

artan oranlılığı ya da tarife farklılaştırmasını gündeme getirir. Bireylerin ödeme güçlerini aşan bir vergileme anlayışı, vergilemede adaletsizlik gibi bir kavrama yol açar. Dolaylı vergiler, vergilemede adalet kavramı ile birlikte anılmazlar. Çünkü, bu tür vergilerde ödeme gücü diye bir kıstası dikkate almak çok güç, hatta olanaksızdır. Yani, kişilerin ödeme güçlerine göre tarife farklılaştırması yapmak mümkün değildir. Kaldı ki, bir vergi sistemi dolaylı vergilere dayalı bir gö-

rünüm sergiliyorsa, o vergi sisteminin bulunduğu ülkede mali anlamda bir adaletten söz etmek de mümkün olmayacaktır.

DOLAYLI VERGİLER SİYASİ İKTİDARLARIN CAN SİMİDİ GİBİ!

Gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerin vergi sistemlerinde dolaysız vergiler ağırlıklı bir paya sahiptir. Özellikle, kişisel geliri vergilendiren gelir vergisi, kişilerin bireysel ve ailevi durumlarını da dikkate alarak, olabildiğince vergilemede adalet ilkesine uygun bir tarife ile uygulanmaktadır. Ekonominin temel işleyişine doğrudan etki yapan tüketim vergileri ise, belli ekonomik konjonktür dönemleri itibarıyla zaman zaman düşürülmekte, zaman zaman artırılmakta ama tarifede üzerinde fazla bir değişikliğe gidilmemektedir. Çünkü, bu tür vergiler doğrudan fiyat mekanizması yoluyla tüketicilere yansıtılabilmekte ve piyasa dengesini derhal alt üst edebilmektedirler.

Türkiye'de ise dolaylı vergiler son dönemlerdeki siyasi iktidarların can simidi haline gelmişlerdir. Gün geçtikçe büyüyen kayıt dışı ekonominin üzerine gidemeyen ve bu alandaki vergilendirilebilir kapasiteyi kullanamayan siyasi otoriteler, daha basit bir vergileme yolu olan dolaylı vergilere ağırlık vermekte ve tarifeyi sürekli artırarak ya da yeni tüketim vergileri uy-

gulamaya koyarak bütçeyi toparlamaya çalışmaktadırlar.

1999 yılında O.E.C.D. üyesi ülkeler arasında yapılan bir çalışmada, vergi türlerine göre vergi yükünün dağılımına bakılmış ve araştırma yapılan ülkeler arasında Türkiye dolaylı vergi yükünün ağırlığı bakımından Meksika'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. 1999 yılından bu yana geçen süre içinde dolaylı vergilerin payının sürekli arttığı düşünülürse, günümüz Türkiye'sinde vergi adaletinin iyice bozulmuş olduğunu söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

Vergi indirimlerine dayalı arz yönlü maliye politikalarının uygulandığı 80'li yılların sonunda Türkiye'de ortalama basit vergi yükü %11'ler düzeyindedir. Krizlerle geçen 90'lı yıllardan sonra bu yük %22'ler seviyesine çıkmış, yani yaklaşık iki katlık bir artış göstermiştir. 2003 yılı itibarıyla bu oranın %25 düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir.

VERGİLER GİTTİKÇE ARTIYOR

Basit vergi yükü hesaplamalarının yanı sıra, kapsamlı kamu yükü hesaplamalarında da artış bir buçuk kata yakındır. Genel bütçe vergi gelirleri, katma bütçe vergi gelirleri, eğitime katkı payları, yerel yönetimlerin vergi ve vergi payları, fonların vergiye bağlı gelirleri ile parafiskal gelirler dahil edildiğinde, 1990-2003 arasında toplam kamu yükünün %19'dan %33'lere çıktığı görülmektedir. 2004 yılında bu oranın yaklaşık %29 olması beklenmektedir.

O.E.C.D. ülkeleri açısından konuya yaklaşıldığında, aynı dönemde, Kanada'da %36'dan %38'e, A.B.D.'de %27'den %29'a, Güney Kore'de %18'den %23'e, Avusturya'da %40'dan %44'e, Finlandiya'da %42'den %46'ya, Almanya'da %33'ten %37'e, Yunanistan'da %27'den %37'e, Portekiz'de %29'dan %34'e, İzlanda'da %32'den %36'ya, İtalya'da %38'den %43'e doğru bir artış; buna karşın Japonya'da %30'dan %26'ya, Yeni Zelanda'da %39'dan %36'

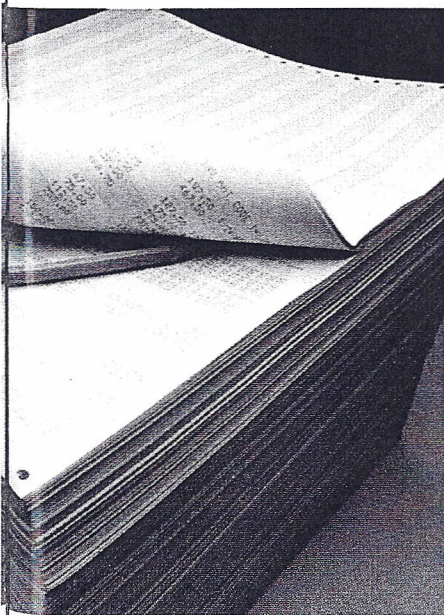
ya doğru gerileme de görülmüştür. Vergi yükü en çok artan ülkeler sırasıyla Türkiye, Yunanistan ve Portekiz'dir. Yine bu dönemde O.E.C.D. ülkelerinin vergi yükü ortalaması 34,8'den 37,3'e; Avrupa'daki O.E.C.D. ülkelerinin ortalaması 37,2'den 39,9'a; ve Avrupa Birliği'nin 15 üyesinin ortalaması %39'dan %41,6'ya yükselmiştir.

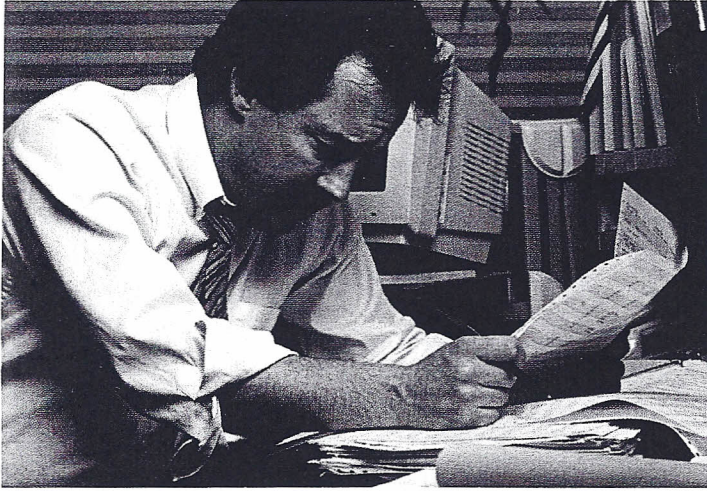
UÇ DEĞERLER OLDUKÇA İLGI ÇEKİCİ

Genel olarak pek çok ülkede vergi yükünün bu şekilde artışı, gayri safi milli hasıladaki öngörülen artışın beklenenden düşük gerçekleşmesi olarak yorumlanabilir. Ayrıca, kamu müdahalelerinin tüm dünya ülkelerinde artmakta olduğu da bir gerçektir. Türkiye'de de, diğer ülkelere benzer şekilde bir gelişim seyri söz konusu olmuş, 1990'lardan sonra yaşanan keskin küçülme dönemleri ile birlikte vergi yükü ciddi bir artış göstermiştir. Türkiye'de ve diğer O.E.C.D. ülkelerinde vergi yükünün gelişimine birlikte bakıldığında zaman, Türkiye'deki uç değerler oldukça ilgi çekicidir. Vergi yükünde görülen artışın düzenli bir seyir izlemesi nedeniyle, 1990'lı yıllarda yaşanan krizlerin ve gayri safi yurtiçi hasıladaki düşüşlerin etkisini de bu değerlendirmeye dahil etme gerekliliği vardır. Nitekim, vergi gelirlerinin gayri safi yurtiçi hasıla esneklikleri dikkate alındığında, sadece 1995 yılı değeri 1'in altında kalmış ve 0,84 olarak gerçekleşmiştir. Esneklik katsayısının en yüksek olduğu yıl ise 1,30 ile 2000 yılıdır. Yani, vergi gelirlerindeki artış, gayri safi yurtiçi hasıladaki artıştan %30 daha fazla olmuştur. Sadece katma değer vergisindeki artış ise gayri safi yurtiçi hasıladaki artıştan %40 daha fazla olmuştur. Bu bağlamda, gayri safi yurtiçi hasıladaki görülen artışın vergi gelirlerini daha yüksek oranda artırdığı gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda, Türkiye'de milli gelir arttıkça, devletin milli gelire müdahalesi daha yüksek olmuştur denilebilir.

Gayri safi milli hasıladaki artıştan daha hızlı bir artış gösteren

Gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerin vergi sistemlerinde dolaysız vergiler ağırlıklı bir paya sahiptir. Özellikle, kişisel geliri vergilendiren gelir vergisi, kişilerin bireysel ve ailevi durumlarını da dikkate alarak, olabildiğince vergilemede adalet ilkesine uygun bir tarife ile uygulanmaktadır.

vergi hasılatındaki artış, aynı zamanda vergi yükünün de arttığını göstermektedir. Paranın satın alma gücünde herhangi bir artış olmaması halinde bu tür bir artış, tüketicilerin satın alma güçlerinin azalması olarak kendini gösterecektir.

GELİŞMİŞ ÜLKELERDE DURUM FARKLI

Gelişmiş ülkelerde vergi sistemlerinin daha çok dolaysız vergiler ağırlıklı olduğu görülmektedir. A.B.D., İsviçre, Japonya, İsveç, Avustralya, Kanada, Belçika, Lüksemburg, Almanya ve Hollanda bu sınıflandırmaya göre ilk on ülkeyi oluşturmaktadır. Bu ülkelerde, vergi yükünün %70' ten fazlası dolaysız vergilerden oluşmaktadır. Macaristan, Portekiz, Kore, İzlanda, Türkiye ve Meksika gibi ülkelerde ise dolaylı vergilerin payı nispeten yüksektir. Bu ülkelerde vergilemenin "adalet" ilkesinden uzaklaşmakta olduğu düşünülebilir.

Günümüze kadar gelen veriler göstermektedir ki, Türkiye' de kamu kesimine doğru ciddi bir kaynak akımı mevcuttur. Bu kaynak akımı, dolaylı vergilerden yana ağır basmakta ve vergilemede adalet ilkesinden uzaklaşmaktadır. Türkiye' de, son on yıllık süreçte milli gelir arttıkça kamuya akan kaynak miktarı oransal olarak daha fazla artmıştır. Bu göstergeler bireysel refah açısından ciddi endişeler doğurmaktadır. Özellikle, kamunun elindeki fonları israf ettiğine yönelik yaygın kanaat, aynı zamanda vergi ödeyen mükelleflerin de ödedikleri vergilere ilişkin bek-

lentilerini olumsuzlaştırmakta, kayıt dışına kaçışı hızlandırmaktadır.

Bugün ağır borç yükü altındaki kamu kesiminin, bir süre daha vergilemeye yönelmekten başka çaresi bulunmadığı düşünülürse, mevcut ağır vergi yükünün kısa vadede hafifletilemeyeceği varsayılabilir. Oysa, gayri safi milli hasılanın %65' i düzeyindeki kayıt dışı ekonominin üzerine gidilmesi halinde, vergi ödeyen kesimin üzerindeki yükün kısmen azaltılabileceği de bir gerçektir. 2004 yılında 261 milyar \$' lık gayri safi milli hasılayı hedefleyen Türkiye ekonomisinin, %65' lik kayıt dışı ekonomi oranı ile birlikte, ki bu da yaklaşık 170 milyar \$' dır, toplam büyüklüğü 430 milyar \$' a yaklaşacaktır. Ortalama vergi yükünün %30 olduğu varsayılırsa, 170 milyar \$' lık kayıt dışı ekonominin yol açtığı vergi kaybı yaklaşık 50 milyar \$' dır. Vergi yükünün sabit kalması halinde ve kayıt dışının tamamının kayıt altına alınması durumunda, bu gelir akımı Türkiye' nin toplam iç borcunun neredeyse yarısını kapatabilecek bir büyüklüğü ifade etmektedir.

VERGİ ORANLARI DÜŞÜRÜLMELİDİR

Öncelikle, katma değer vergisi oranlarının yeniden gözden geçirilmesi ve oranlarda indirimle gidilmesi, hem satın alma gücü üzerinde doğrudan olumlu bir etki yapacak ve hem de piyasadaki ekonomik işleyişin biraz daha hızlanmasına neden olacaktır. Ticari faaliyetlerin hızlanması gelir akımlarının ve bunların katma değerinin de artmasını beraberinde getirecektir ki, bu da vergi gelirlerinin kendiliğinden artması sonucunu doğuracaktır. Böylece, hem kamu kesiminin gelirlerinde artış olacak, hem de bireylerin refah seviyesinde iyileşme görülecektir. Kriz içindeki pek çok ekonomi, kriz dönemlerinden çıkış esnasında ekonomik canlanmanın sağlanabilmesi açısından öncelikli bir maliye politikası aracı olarak vergi indirimlerine başvurmuşlardır.

* Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

Basit vergi yükü hesaplamalarının yanı sıra, kapsamlı kamu yükü hesaplamalarında da artış bir buçuk kata yakındır. Genel bütçe vergi gelirleri, katma bütçe vergi gelirleri, eğitime katkı payları, yerel yönetimlerin vergi ve vergi payları, fonların vergiye bağlı gelirleri ile parafiskal gelirler dahil edildiğinde, 1990 2003 arasında toplam kamu yükünün %19' dan %33' lere çıktığı görülmektedir.

VERGİ VE ZAM POLİTİKASI ÇÖZÜM DEĞİLDİR

Ali Bayramoğlu
MÜSİAD Genel Başkanı

Asgari ücret artışı ve emeklilere yapılan zamlardan doğan 3.5 katrilyon liralık ek açığı karşılamak için IMF' nin zam ve ek vergiler getirilmesi baskısına karşı hükümet mutlaka direnmelidir. Zaten zor durumda olan küçük ve orta ölçekli işletmeler başta olmak üzere iş dünyası zam ve ek vergiler değil, yatırımın ve üretimin önündeki engellerin kaldırılmasını, maliyetlerin düşürülmesini bekliyor. Hükümet tüm iş dünyasının tepkisini IMF' ye iyi aktarabilmelidir. Emeklilere yapılan zammın karşılanması noktasında bütçe giderlerinden yüzde 10 kesinti yapılması zaten durgunluğa yol açan bir tedbirdir. Zam ve ek vergiler satın alma gücünü düşürecek için üretim maliyetlerini yükseltecek, bu da zaten durgunluktan henüz çıkmamış olan iç pazarın daha da durgunlaşmasını artıracaktır. Zam ve ek vergi paketinin açılmasının Türkiye' yi tekrar 2003 yılı öncesi zam, vergi kısır döngüsüne sürükleyecek bir durum olacak, 3 Kasım 2002 seçimlerinden sonra ortaya çıkan istikrar ve geleceğe umutla bakma olgusunu zedeleyecektir. Ayrıca zam ve ek vergiler satın alma gücünün, gelirin tüketiciden devlete kaymasına ve oradan faiz lobisine akmasına yol açacaktır. Hükümetin şu ana kadar izlediği iş dünyasının beklentilerini gözönünde tutma yaklaşımını terketmemesini istiyoruz.